

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2009 SAUSIO 10 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 6 (2)

Pastabos pačiam sau

Politinė ir visuomeninė inteligencija

Valdžios ir visuomenės opoziciją galima suvokti ne tik kaip skirtingų idėjų, nuomonių, interesų ar veikimo priemonių lauką. Kaip labai svarbų dalyką reikėtų akcentuoti inteligenciją – juk savaime suprantama, kad būtent inteligentiškumo potencialas ar jo trūkumas sukuria įvairias politinio ir visuomeninio gyvenimo reakcijas. Politikas, kuriam šio potencialo trūksta, neretai išprovokuoja brutalią reakciją ar siaurą įvykio nušvietimą, kuris įdomus galbūt tik jam pačiam (pavyzdžiui, prieš porą metų vienas parlamentaras po viešos bado akcijos pardavinėjo dešras, ir dar kur – Seime!..). Ir mūsų politinę valdžią, ir visuomenę galima apibūdinti pagal tai, kiek ji turi inteligentiškumo potencialo, kaip reaguoja į politikos įvykius – ar brutaliai, pikta, nenorėdama ir negalėdama nieko konstruktyvaus pasiūlyti, ar santūriai, protingai, su geranoriška kritika. O juk būtent tokios kritikos šiandien labiausiai reikia, nes dabartinė valdžia iš buvusiosios paveldėjo tiek problemų, kad pykti ir kaltinti ją dėl krizės ir smukusio vartojimo būtų paprasčiausiai kvaila.

Deja, dabartinė opozicija, kurią už aplaidumą ir abejingumą valstybės ir tautos reikalams reikėtų teisti, užuot padėjusi valdančiajai koalicijai, tyčiojasi iš jos. Prisimenu ciniškas ponių socialdemokračių šypsenas – ką ten šypsenas, jos tiesiog juokėsi – pirmųjų vyriausybės posėdžių metu. Taip ir norisi paklausti – ar inteligentas gali sau leisti cinizmą kaip asmenybės bruožą?.. Ir su koku išsilavinimu daugelis socialdemokratų atėjo į Seimą?.. Kokios žagrių rankenos kyšo jiems iš kišenių?.. Galbūt apie inteligenciją ir kalbėti nėra ko? Būtų visai natūralu – juk komunistams, kaip partijai, buvo labai svarbi vadinamoji proletarinė kilmė. Kai valstybę gali valdyti virėja. Kai mažaraštiškumas yra natūralus dalykas – šviestis ir prusintis nereikia, užtenka primityviai sukimšto ideologinio turinio. Ką gi, tai neretai ir matoma – dar atsimenu tūlą socdemą, vieną iš turtingesnių, kuris, pabrėždamas savo „liaudiškas šaknis“, pasakojo, kaip vaikystėje ganė karves. Galbūt ir karvės blyne kojas šildė, ką gali žinoti. Bet kodėl jie nepasakoja, kokias pradžios mokyklas baigė? Kur mokėsi?.. Ką studijavo?.. Ką skaito?.. Kokie jų kultūriniai prioritetai?.. Ir kam reikia pabrėžti graudžią karviaganio istoriją?.. Kad tamsi liaudis suprastų?.. O gal – susitapatintų?.. Betgi susitapatink kad nori su milijonieriumi. Ne kiekvienas gali.

Antra vertus, apmaudu, kad smarkiai smuko žiniasklaidos profesionalumas. Kalbėti apie inteligenciją šioje srityje irgi darosi problemiška. Ko verta situacija, kai pas Nacionalinės premijos laureatę ateina žurnalistai, kurie nežino, nei ką laureatė parašė, nei ką išleido. Taigi, už ką jai paskirta garbingiausia Lietuvos kultūros ir meno premija. Kur profesinė savigarba, dėmesys, pasiruošimas?.. Ką toks žurnalistas gali parašyti įdomaus, išliekančio? Argi tada reikia stebėtis tuo, kad ir Seime pasitaiko nemažai žurnalistų, kuriems užtenka skandalingo fakto, įvykio, frazės, kuriems konstruktyvus darbas, regis, netgi neįkandamas? Nenuostabu, kad yra ir Seimo narių, kurie parlamente pasisako tik dėl to, kad juos filmuoja, – šiuo atveju žiniasklaida ir parlamentai dirba vieni kitiems. Abiems grupėms rūpi tik siauri asmeniniai interesai, dažnai nukrypstantys bulvarine linkme. Bet juk Lietuvos visuomenė, kaip teigė V. Juknaitė, Nacionalinės premijos laureatė, kurios knygų pavadinimų žurnalistai nelinkę įsidėmėti taip, kaip įsidėmė Seimo pirmininko žmonos iškirptę, nėra bulvarinė. Reikia ją gerbti ir palaikyti – juk baisu, kai moksleiviai ar studentai gėdijasi savo himno, savo valstybės ir mano, kad visa, kas blogiausia, atsitinka Lietuvoje. Šitoks gyvenimo realijų ir visuomenės gyvenimo iškreipimas yra kenkimas valstybei. Premjeras A. Kubilius, kuris kitaip, nei buvusios valdžios šulai, yra linkęs sakyti tiesą ir palaikyti dialogą, kartais susilaiko nuo vertinimų. Ir ne todėl, kad tai būtų tiesos nuslėpimas. Paprasčiausiai egzistuoja situacijos, kai kalbant reikia galvoti apie valstybės įvaizdį tarptautinėje aplinkoje. Apie tautą, jos reikalus, jos prestižą. Ir tai yra įtakota ne asmeninio intereso, pagrįsto brutalia reakcija, o inteligentiškumo, be kurio negali egzistuoti išmintinga valdžia.

Renata Šerelytė

Kitame numeryje:

- Stasys Goštautas apie „Draugą“.
- Perpetua Dumšienė. XXVII knygos mėgėjai. I dalis.
- Justino Marcinkevičiaus eilėraščiai.

Redaguoja Aldona Žemaitytė aldaze@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Oi neverk, motušėle...

Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotrauka

Kokia graudi ir skaudi daina, kurioje žuvusiems už Tėvynę dangaus angelai pina deimantų vainiką. Pasikartodama įvairiomis variacijomis daina atplaukia iš senųjų laikų. 1918–1920 metų savanoriai, 1944–1951 metų partizanai, 1991 m. sausio 13-tosios didvyriai... Kiekviena karta turėjo paaukoti okupacijų molochui savo geriausius sūnus ir dukras. Maironis tik atkartojo aidą tolimos protėvių praeities dainų, kuriomis motinos ir seserys išlydėdavo juos į karūžę...

Ir vėl artėja Sausio 13-toji – Laisvės gynėjų diena. Jau aštuoniolika jų atminties data. O, rodos, buvo tik vakar, kai Motinos stovėjo prie karstų, ėjo paskui juos, mėšlungiškai gnauždamos rankoje gėles ir degančias žvakes.

Broliai Algimantas ir Mindaugas Černiauskai, vaikiškom širdim pokaryje patyrę tremties siaubą, po to dešimtmečius sovietinio gyvenimo spaudimą, atkakliai fotografavo kaimo žmones: išvargintus alinančio darbo – darbo ne sau, sugniuždytus ne tik sunkios buities, bet ir geležinėse replėse laikančios sistemos. Daug benykstančio mūsų etnografinio kaimo vaikų ritosi į nevilties ir bejėgiškumo liūną, bet dar daugiau ištverė, kad vėl pakiltų laisvei.

Tokių žmonių metraštininkai broliai Černiauskai praėjusių metų pabaigoje buvo apdovanoti Lietuvos kultūros ministerijos premija – etnografo, fotografo Balio Buračo premija. Už Lietuvos meninės fotografijos tradicijų tęsą...

A.Ž.

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Renata Šerelytė. Politinė ir visuomeninė inteligencija.
- 2-as psl. Jonas Strielkūnas. Eilėraščiai.
- 3-as psl. Renata Šerelytė. Poezijos sodas.
- 4-5 psl. Raimunas M. Lapas. Mėlynose viršūnėse...
- 6-as psl. Aldona Žemaitytė. Per spaudos lankus.
- 7-as psl. Stanislovas Kuzma. Apie kūrybos laisvę.
- 8-as psl. Romualdas Kriaučiūnas. Išviešintas sąmokslas.

Jonas Strielkūnas

Poetas, vertėjas Jonas Strielkūnas gimė 1939.03.16 Putauskuose, Panevėžio r. 1957 m. baigė Vabalninko vidurinę mokyklą. Dirbo Vabalninko ir Biržų rajonų laikraščiuose, keliolika metų su pertraukomis „Literatūros ir meno“ redakcijoje.

Nuo 1971 m. – Lietuvos rašytojų sąjungos narys. Išleido keliolika poezijos rinkinių (leido „Vaga“ ir – daugiausia – Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla), išvertė N. Nekrasovo, F. Tiutčevo ir kitų poetų kūrybos. Nacionalinės kultūros ir meno premijos ir kitų premijų laureatas.

* * *

Ateik į mano valandą bevaisę,
Apšviesk mane juodų vagų šviesa,
Artojų žeme, amžinas paveiksle,
Jau skeldėjantis mūsų širdyse.

Ir kol erdvėj rugsėjo paukščiai klykaus,
Gal vėlei prisiminsiu, kaip kadais
Žadėjome tave papuošt vainikais,
Nuo mūs jaunystės vartų nuimtais.

Tie pažadai ir liko vien tik žody,
Ir jau nepakartočiau jų lengvai,
Nes – kuo gi mums tave apvainikuoti,
Kai tu pati visus vainikavai?

Vainikavai žvaigždynais ir beržynais,
Žiemų pūgom ir vasarų kvapais.
Vainikavai grįžimais, negrįžimais,
Sunkiais darbais, brangiais tėvų kapais.

Ir kol danguj kaip nušveistas noragas
Aušrų sidabras virš manęs švytės,
Manoj kaktoj įspaustos tavo vagos –
Žymė sunkaus vainiko – lig mirties.

Žiedas vėjuotą rudens dieną

Aš namų neturiu.
Aš nemoku dainų.
Aš trumpam atėjau.
Aš ilgam išeinu.

Mano mažas brolau,
Aš žinau ko tyli.
Baisiai aukštas dangus,
Baisiai žemė gili.

Ir žinai paprastai
Toj pilkoj pakelėj:
Mes nebuvom aukštai,
Mes nebūsim giliai.

Bet vis tiek, bet vis tiek
Vieną vasarą čia
Buvo mūsų pasaulis,
Džiaugsmas ir kančia.

(„Varpo kėlimas“, Vaga, 1984)

Viskas

Tas langas, nuo spalio audrų
Suskilęs.
Tas paukštis juokingu vardu –
Kikilis.

Tas stalas, senais rašiniiais
Apkrautas.
Tas vyras šiurkščiais marškiniais –
Nušautas.

Tas rytas, kurs ranką išties
Be jausmo.
Tos sunkios grumtynės – vilties
Ir skausmo.

Tas žodis, juodoj tyloje
Sutviskęs.
Ta meilė – liūdna lelija...
Ir – viskas.

Vaikystė. Autoportretas

Rytmečio sniegas. Už miško šaudo.
O šiapus – traukia neblaivą dainą.
Vaikas įsitveria lekiančio šaudo
Ir į mokyklą, jo vedamas, eina.

Giedras vidudienis. Klasėje šalta.
Dešimtkart dešimt – šimtas. Daugyba.
Po to – istorija. Veža nušautą
Didvyrį. Vaikui širdį sužnybia.

Vėjas prieš vakarą kalnus pripustė.
Kaip į namus parklampoti papievėm?
Vaikas po medžiais sėdas į pusnį
Ir išitraukia knygelę – Krėvę.

(„Lapkričio medis“, Vaga, 1985)

Tamsioji valanda

Tamsi, juoda ta valanda,
Kai visada ir niekada
Į vieną tašką susilieja
Ir nebėra šventų aliejų,

Ir nebėra šventos dienos,
Šventos nakties, kai Dievas gimsta.
Tiktai toli, aukštuos kalnuos,
Skaidrus šaltinis nenurimsta,

Ir šaukia krintanti srovė,
Kokia ji vieniša, kai niekas
Nebeateina pastovėt
Ten, kur viršūnių baltas sniegas,

Ten, kur ereliai niekada
Savosios laisvės neišduoda.
O čia – tamsioji valanda,
Kurią geri lyg juodą nuodą...

Žolinė Vabalninke

Iš tolo

Miestely šventės varpas gaus,
Virš vasaros žiedų.
Tik aš negersiu ten smagaus
Alaus po atlaidų.

Ir nieks manęs nepasiges
Lyg mirusio seniai.
Tiktai nulenks kvapias kekes
Geltoni apyniai.

Tiktai linksmam pakermošy
Netyčia užraudos
Kadaise buvusi graži,
Mylėta kitados.

(„Žirgo maudymas“, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1995)

To neturi jauni

To neturi jauni: atminimo, kuris tartum krislas,
Tartum švytintis, geliantis krislas akys,
Kai vidurnakčio lempa teapšviečia tik mėlynas gyslas
Tavo rankų, kai, jom pasirėmęs, verki.

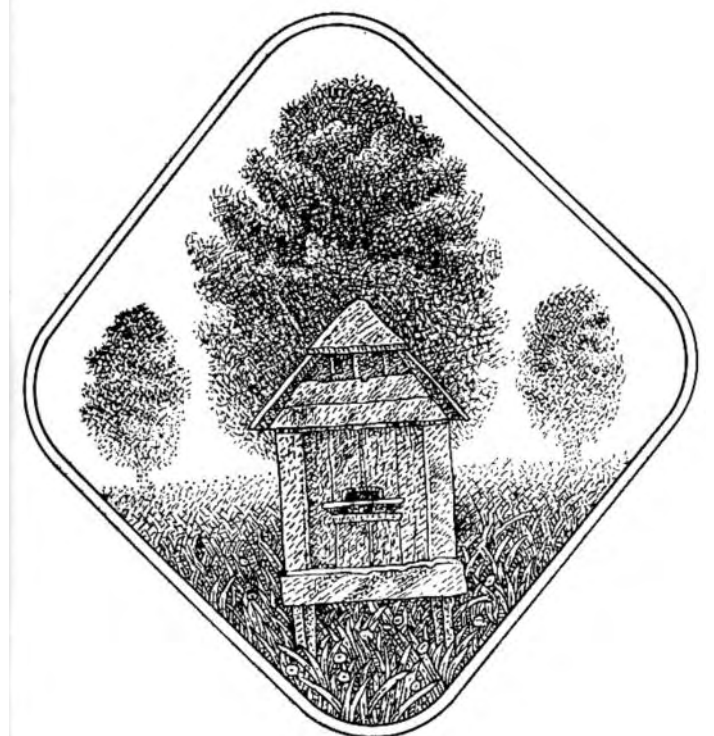
To neturi jauni: pražudyto pavasario mėlio
Virš dulketo miestelio, virš dilgynių žiedų patvoriuos,
Virš suknelės žalios, kuri tau jau seniai atšlamėjo
Tartum liepa, liūdnei nudažyta vakarės žaros.

To neturi jauni: tokio didelio, švento rugpjūčio
Su kermošiaus vežimais, su Marijos Dangun Ėmimu,
Su tuo vasaros vėju, kurs taip šviesiai vidudieny pučia,
Kad ir tau po skaudžių netekčių pasidaro ramu.

To neturi jauni: begalinės miglos rudeninės,
Kai šešėliais pavirsta ir medžiai, ir žmonės visi.
To neturi jauni: prarastos ir ieškotos tėvynės,
Tos, kuri ir išaušus tau vis tiek neatrodo šviesi.

To neturi jauni: gležno žodžio augimo už grotų,
Katakombų, kur uždraustą knygą per naktį skaitai.
To neturi jauni: mylimiausių draugų pašarvotų,
Kai veide tavo lieka jų žvakių gelsvi atšvaitai.

To neturi jauni režisieriai, poetai, piešėjai,
Lyg rugiai, dar nė sykio kietų spragilų nekulti, –
Atlantidos šešėlių, praeities, kur seniai atviešėjai,
Bet kuri it uolų iškalta nejudrioji atminty.

Romo Orento iliustracijos

Paskutinė vakarienė

Mes gyvenam trumpai kaip žaibai,
Kylam vien kaip drugiai vienadieniai.
Groja triūbos storai ir laibai
Paskutinei būties vakarienei,

Kai užstalėj stojasi tas,
Kurs visiems ir už viską atleidžia,
Sužiedėjusias laužo plutas
Ir dalija visiems, kas jų geidžia.

Mylėk

Mylėk žaibų žibuoklę pirmą
Po trenksmo trumpo ir staigaus,
Kai ims virpėt mažytė stirna
Nuo žemės iki pat dangaus.

Mylėk ir ilgą, sodrią liūtį,
Kai krinta Dievo pinigai,
Kai reikia būti, būti, būti,
Nors jau be galo pavargai.

Šiuokšlių rausėjas

Čia žvaigždžių ir nėra – paprasčiausias šiuokšlynas,
Kur galva prie galvos – lyg žmonių, lyg žuvų
Apgraužti pliki kaulai. Čia – kur kraujas lyg vynas
Rūgo perrūgo buteliuos mūsų kūnų dulsvų.

Čia – kur ganėsi bandos, čia – kur miestai klegėjo,
Kur tik dykvietės pilnos purvinų atliekų,
Po stiklėlį, po šukę užsilikusio gėrio
Į sulopytą maišą iš kloakų renku.

Ir nešu artimiesiems tą vienintelį lobį –
Gal supras, gal priims, gal paguos, gal užjaus?
Bet jie viską suverčia į kiauliatvarčio lovį,
Ir dabar net šiuokšlynan jau sugrįžti bijaus.

Ir dabar jau imu abejot – kam tie žygiai,
Kam tie slidūs ir tamsūs, ūkanoti keliai,
Jei keli spindulėliai ant šukelės sužibę –
Nebe saulės ir net ne nakties spinduliai?

Bet vis tiek, nors jau linksta pavargusios kojos,
Nors jau maišą ant kupros nulaikyti sunku,
Po švieselę, po žiedą užsilikusio rojaus –
Juodas šiuokšlių rausėjas – iš patamsių renku.

Kūryba

Iš ūkų, iš rūkų, iš miglų,
Iš besaulės juodos karalijos
Lig dausų, lig didžiū šviesulių
Tįsta skaudžios eilėraščio gijos –

Ir pabunda tamsos kaliniai,
Ir išvysta, kad rytas, akliedži.
Ir į tai, ko surast nemanei,
Tartum upė dangun įsilieji.

(„Tamsos varpai, šviesos varpai“, Lietuvos
rašytojų sąjungos leidykla, 1998)

Poezijos sodas

Viktorija Daujotytė. **Gyvenimas prie turgaus: monografija apie Joną Strielkūną.**
V: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. 336 p.

Prisipažinsiu, kad nemėgstu skaityti monografijų. Nedaug jų ir esu perskaičiusi. Taigi išvadų apie šį žanrą daryti neskubu, bet vis dėlto atrodo, kad jose slypi per daug literatūrologinio reikšmingumo, o rašytojas paverčiamas paminklu. O juk ne teorinės analizės monografijoje yra įdomiausias. Veikiau – paties rašytojo natūros, jo paslaptingo unikalumo atskleidimas. Tam reikalinga bendra „kraujo grupė“. Panašios jausenos išgyvenimas, pasaulio matymo kampas.

Štai todėl kiek nuostabu (dėl kuklaus „kiek“ atsiprašau, juk maža pasaulio dalykų, kurie „baisiai“ nustebintų) buvo paimti į rankas profesorės Viktorijos Daujotytės monografija apie Joną Strielkūną. Nesimu vertinti šios knygos kaip literatūrologinės (nors įdomių išvalgų esama daug). Netgi – kaip monografijos (neturiu, kaip minėjau, tam pakankamai išvadų). Remsiuosi Valentino Sventicko žodžiais, kad „čia – literatūra“. O žodis „literatūra“ visų pirma aprėpia grožinę kūrybą: poeziją, prozą. Užtat vieni iš pačių unikalusių (nesakau – svarbiausių, nes svarba yra kintantis dalykas) tekstų šioje knygoje – profesorės V. Daujotytės ir poeto J. Strielkūno laišakai beigi pasikalbėjimai. Jų nėra daug, bet kaip plačiai ir graudžiai išsiskleidžia praejęs laikas, brangių žmonių, vaikystės prisiminimai (ypač įstrigo tas, kur Joną, einantį į mokyklą ir apsivilkusį „šviežiais“ avikailiukais, seka vilkas; profesorė įvardijo poetą kaip „amžiną Raudonkepuraite, bet galgi čia tiktų ir Elenytės brolelio, virtusio avinėliu, paralelė, liudijanti, kokio baisaus, „sakmiško“, „pasakiško“ laiko būta).

Prisipažindamas, kad laiko būta baisaus ir negailestingo, panašaus į tą vilką, nuolat sekantį iš paskos, taigi labai tinkamą „tamsiems“ eilėraščiams (o tokius, panašius į E. A. Poe „Varną“, Strielkūnas ir mėgstas), savo kūryba poetas liudija, kad esama ir „kažko“ šviesaus. Gyvenimo stebuklo. Bendraminčių supratimo. Kūrybos jėgos, kuri prideda dvasinės sveikatos prie tos, kurią vadiname fizine. „Kažko“ – abstrakcija, kurios šiaip neimčiau vartoti, bet J. Strielkūno atveju ji tinka. Nes dėl daugelio didžiū ir paslaptinių dalykų, susijusių su kūrybine intuicija ir kūrybinės virtuvės paslaptimis, J. Strielkūnas, įvardijamas kaip vienas didžiausių XX a. lietuvių lyrikų, linkęs apibūdinti paprastai ir „abstrakčiai“ (pavyzdžiui, žodžiu „siaubas!“ – anot profesorės, „maišysis tame žodyje pasigėrėjimas ir nusivylimas, džiaugsmas, netikėtumas, nepritarimas“). Kaip ir Juozas Aputis, kuris, skaitydamas kokio mažai žinomo autoriaus rankraštį, ištaria: „Kaži kas čia yra!“ Tas „kaži kas“ panašus į J. Strielkūno „siaubą“. Ir abu liudija paslaptį. Veikiausiai – kūrybos gyvybės, kūrybos kaip archajiško, sukurto, o ne suformuoto, išmokto dalyko. Kaip dievišką sodą, į kurį įžengti žmogui suteikta nuostabi galimybė, tačiau neretas ja niekad nepasinaudoja.

Ši knyga – iš tų, kurias galima skaityti visą gyvenimą. Kaip ir J. Strielkūno eilėraščius – jie niekad nepasens, nes yra įsiskverbę į pačią žmogaus esaties šerdį. Esatį apibūdinčiau kaip visas žmogaus laiko dimensijas – praeitį, dabartį, ateitį, netgi laiką, kuris lieka, žmogui išėjus; juk ne veltui poeto kūryboje toks svarbus ryšys su išėjusiais brangiais žmonėmis, draugais. Vienas iš eilėraščių apskritai pribloškia laiko dimensijos išskleidimu: „Žemės laikas kaip Vėlinių žvakė / Virpa kosmoso vėjuos liūdnei“ (eil. „Žemės laikas“). „Kosminis intonacijos virpesys“, anot profesorės.

Tokiu virpesiu pasižymi ir kitas eilėraštis, taip mėgstamas rašytojo Romualdo Granausko: „Mano mažas brolau, / Aš žinau ko tyli. / Baisiai aukštas dangus, / Baisiai žemė gili“ (eil. „Žiedas vėjuotą rudens dieną“). O tai, kaip profesorė kalbasi su poetu, kaip „pasakoja“ apie eilėraščių (čia labai svarbus prielinksnis „apie“, toks pat, kaip ir „prie“ monografijos pavadinime) – nepabijosiu pasakyti – nuostabu. Apie sodus, paukščius, tėviškę; ne tik kaip simbolius ar ženklus, o kaip pačios poezijos gyvastį, nes pati poezija šiandien yra sodas, tėviškė, paukštis.

O poetas... J. Strielkūnas prisipažįsta, kad giriamam jam būti baisu, net nuraustas visas, premijų ir apdovanojimų jis nesureikšminas ir nemiegas ant laurų vainiko. Taigi sakyčiau, kad slinktis nuo pirmojo, darbinio knygos pavadinimo „Nepripildomas amžinas indas“ iki „Gyvenimo prie turgaus“ – ganėtinai radikali, bet teisinga. Nuo kilnaus daiktavardžio, apdovanoto dviem būdvardžiais, iki abstrakcijos („gyvenimo“), kurią įsamenina ir prie kito, labai realistiško, daiktavardžio „pririša“ prielinksnis. Taip kitados ir Marcelijus Martinaitis rašė: „Prilenktas prie savo gyvenimo“... □

Renata Šerelytė

Mėlynose viršūnėse...

Nežinomas puslapis iš Kipro Petrausko biografijos

RAIMUNDAS MARIUS LAPAS

*Une sorte de Dieu fluide
Coule aux veines de genre humain.*
Hugo

Pirmoji mano (deja, tik neakivaizdinė) pažintis su mūsų Lietuvos operos tėvu Kipru Petrausku (1886-1968) buvo paauglystėje – kokiais 1969 metais, kai aš, penkiolikmetis „bachūrelis“, įsidarbinau Juozo Žilevičiaus Lietuvių muzikologijos archyve. Archyvas buvo įsikūręs Tėvų Jėzuitų vienuolyne Gage Parke (Čikagoje), o jo šeimininkas, užsispyręs, bet išvalgus žemaitis „nuo Plungės“ mokėjo mane prisijaukinti. Pirmoji užduotis buvo – tvarkyti diskografijos skyrių (tai truko – laisvalaikiu ir vasaromis be jokio piniginio atlygio – beveik septynetą metų). Viešpatie, kiek tame jėzuitų vienuolyno rūsyje buvo plokštelių! Ir senų šelakinių (net pačių pirmųjų įrašų!), ir apypilnis išėivijoje išleistų ilgo grojimo plokštelių rinkinys. Netrūko ir LTSR produkcijos, pagamintos Rygoje. Archyve pirmąsyk ir išgirdau Kiprijašo įrašus – taip mažybiniui jį vadindavo Žilevičius, kuris pats buvo vienas iš Lietuvos valstybinės operos steigėjų, dirigavęs premjeriniam „Traviatos“ spektakliui 1920 m. gruodžio 31 d., dalyvaujant Kiprui Petrauskui. Tenoro balsas mane užbūrė. Man labai pasisekė: atsidėkodamas už darbą, J. Žilevičius padovanojo archyve buvusius K. Petrausko plokštelių dublikatus.

Kita – jau artimesnė – pažintis su Petrausku įvyko 1977 m. vasarą. Tuomet studijavau Vilniaus universitete. Tarp kursiojų buvo ir iš tolimos Australijos atvykusi poetė Lidija Šimkutė-Pocienė. Ji jautė mano smalsumą kultūros praeičiai ir vieną dieną pasiūlė drauge eiti į svečius pas legendinę aktorę Eleną (Ale) Žalinkevičaitę – Kipro Petrausko našlę. Kvietimą priėmiau su didžiausiu malonumu. Tai buvo unikali proga pabendrauti su mūsų kultūros istorijos kūrėjais bei liudininkais. Tuomet susipažinau ir su Žalinkevičaitės-Petrauskienės dukra Aušra, su kuria iki šiol palaikau šiltus santykius.

Trečias kartas, vėl mane suartinęs su „Kiprijašu“, buvo 1987-taisiais. Tuomet gan aktyviai rašydavau „Draugui“. 1987 m. sausio 10 d. „Kultūros priede“ per du puslapius pasirodė mano paraušta publikacija: „Dul-dul-dūdelė“ – neskelbti arba užmiršti amžininkų prisiminimai apie operos solistą Kiprą Petrauską. Straipsnį puošė net aštuonios istorinės nuotraukos, tačiau pagrindiniai jo „perliukai“, manyčiau, buvo asmeninė korespondencija su poetu Stasiu Santvaru, rašytoju Liudu Dovydenū bei Petrauskų įvaikinta smuikininke Danute Pomerancaite-Mazurkevičiene.

Praėjo 40 metų nuo Maestro mirties. Savo fonduose tebesaugau magnetofono juostą – autentišką Lietuvos radijo transliaciją iš Kipro Petrausko laidotuvių Vilniuje (po beveik pusės amžiaus turėjome progos ir vėl tą istorinį įrašą pagroti mūsų su žmona vedamoje radijo laidoje „Studija R“).

Daug kalbėta, nemažai rašyta apie Kiprą Petrauską. Tačiau ar ne keista, kad iki šiol ši spalvinga asmenybė ir didis talentas, taip nusipelnęs mūsų kultūrai, dar nėra, deja, sulaukęs išsamios monografijos. Toli gražu ne viską apie jį žinome. Šiandien norėčiau atskleisti pluoštą dokumentų, kurie byloja apie 1939 m. numatytas, tačiau neįvykusias Petrausko gastroles JAV. Drįsčiau spėti, kad tai naujiena ne vienam mūsų skaitytojui, o galbūt ir kultūrologui...

Gastrolės per pasaulį

Kipras sėkmingai išėjo į pasaulį, į plačiąją meno areną. Maloniu tenoro balsu žavėjosi ne tik gimtoji šalis, bet ir nepažįstamų žmonių vande-

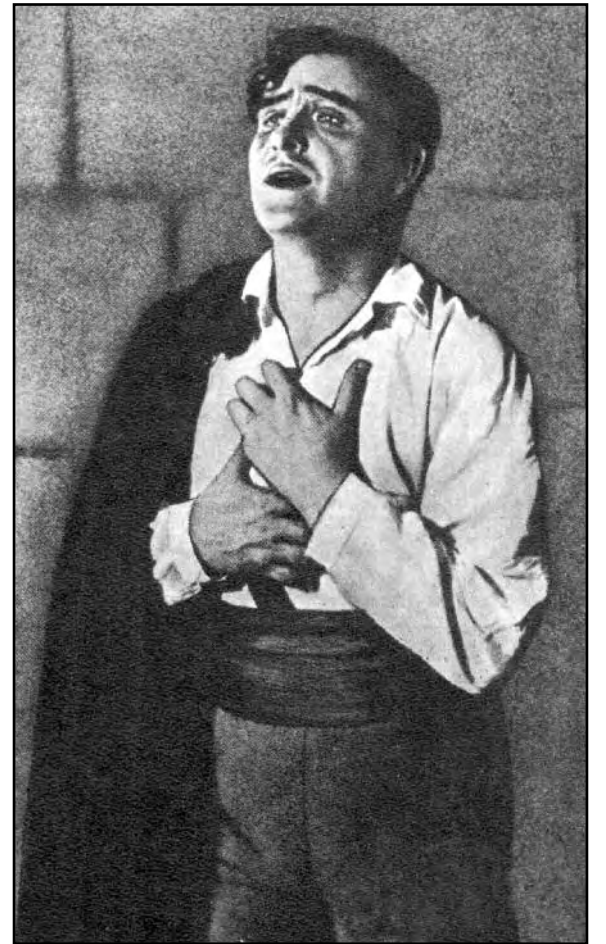
Kipras Petrauskas, Radamesas („Aida“)

nynas. Jo talentu buvo užburtas Berlynas, didelių aplodismentų negailėjo Kanų publika. 1928 m. su legendiniu Fiodoru Šaliapinu Petrauskas aplankė karštos saulės ir toreodorų šalį Ispaniją. Madride ir Barselonoje su didžiuliu pasisekimu jis dainavo Rimskio-Korsakovo operose: Gvidoną – „Care Saltane“, Grišką Kutermą – „Pasakojime apie Kitežo miestą“, Berendėjų – „Snieguolėje“, Dimitrijų apsišaukėlių ir Gričko – Musorgskio operose „Borisas Godunovas“ bei „Soročino mugė“. Vėliau Petrauskas ir Šaliapinas kartu gastroliaavo Paryžiuje.

1931 metais Kipras dainuoja Stokholme. Švedijos spauda šiltai atsiliėpė apie jo pasirodymą Kanijaus ir Kavaradosio vaidmenyse. Laikraštis „Socialdemokraten“ 1931 m. spalio 7 d. numeryje rašė: „Kipras Petrauskas interpretavo Kanijų kitaip, negu paprastai kad daroma. Skausmingoje arijoje jis neišrutuliojo to pietiečių ugningumo, kaip dauguma tenorų: vietoj to jis dainavo lyg ir pats sau, nuslėpdamas savo skausmą, o ne trimituodamas apie jį kitiems, drauge pasižymėdamas kuo tobuliausia frazuote. Taip jis suvaidino ir antrąją sceną (mažoje scenoje). Kipro Petrausko muzikalios frazuotės buvo smagu klausytis, nors, dainininkui lietuviškai dainuojant, nebuvo galima suprasti nė žodžio. Petrauskas plastiškai labai santūrus, jo plastika gal net perdaug rezervuota.“

Kitas laikraštis – „Nya Dagligt Allehanda“ – taip atsiliėpė: „Kavaradosio partijoje teko išgirsti lietuvių tenorą Kiprą Petrauską. Jis yra talentingas scenos artistas, vaidina sumaniai ir inteligentiškai, be didelių gestų, ir turi, nors nedidelį, bet sultingą, žavumo kupiną ir labai muzikalų tenorą. Taip pat jo balse jaučiamas temperamentas, kurio buveinė yra šiaipjau šiltesnėse šalyse...“

Romoje jis dainuoja Faustą Guno operoje „Faustas“, Almavivą Rosinio operoje „Sevilijos kirpėjas“. Italiją Petrauskas aplankė du kartus. Pirmąsyk saulėtoje dainų šalyje jis svečiavosi 1923 m. kartu su savo bičiuliu ir kolega Antanu Sodeika. Prisimindamas tą viešnagę, minint Kipro Petrausko 70 metų sukaktį, Antanas Sodeika rašė: „1923 m. man teko su jubiliatu aplankyti Italiją. Buvome apsistoję Romoje, namuose ties miesto sodu. Tuomet, atsimenu, aš Kiprui pianinu akompanavau, ir jis repetavo 'Bohemos' ir 'Toskos' kai kurias vietas su aukštomis natomis. Baigus jam dainuoti, mus nustebino didelis triukšmas už lango.“

Kipras Petrauskas, Choze („Karmen“)

Priėję prie lango, išvydome pilną sodą žmonių, kurie kelė ovacijas mūsų dainininkui...“

Antrą kartą į Italiją Kipras Petrauskas nuvyko 1933 m. su rusų opera – milaniečiams buvo rodoma Rimskio-Korsakovo „Pasakojimas apie Kitežo miestą“. Šios gastrolės praėjo su triuškinančiu pasisekimu. Interviu vietiniam italų korespondentui Kipras aiškino: „...Milane išbuvaui apie du mėnesius, o miesto kaip ir nemačiau! Daug dirbau su režisierium Melikovu. Repetavom kasdien po tris, mažiausiai po dvi repeticijas. Repeticijos vyko 10-12, 13-15 ir 20-23 valandomis. Dainuoti teko scenoje, kur dainavo tokie italų dainos liūtai, kaip Paseras, Galeifis, Džilis, Titas Skipa ir visas legionas kitų! Tai visi rinktiniai iš rinktinių. Aš rengiausi tame pačiam kambary, kur rengėsi ir tie liūtai, turėjau dainuoti toje pat scenoje, kur jie dainavo vakar, dainuos rytoj. Taigi dėl perspektyvų jaučiausi ne kaip, 'vibravo' kinkos. Tik po premjeros, įvykusios gruodžio 30 d., kuri labai gerai praėjo, pamažu baimė pradėjo atslūgti ir greitai visai praėjo...“

Italų spauda aukštai įvertino rusų operinės trupės gastroles ir spektaklį „Pasakojimas apie Kitežo miestą“. Ypač teigiamai spauda rašė apie Petrausko sukurtą Griškos Kutermos vaidmenį. Milano savaitraštyje „Illustrazione Italiana“ 1933 m. sausio 7 d. laidoje žinomas tuometinis muzikos kritikas Karlas Gatis rašė: „Labai geras buvo Kipras Petrauskas Griškos Kutermos vaidmeny. Retai kada tekdavo mums susidurti su vaidintoju, turinčiu tiek sceninės nuovokos ir kartu tokį sielos polėkį, tokią bravūrą ne tik vaidyboje, bet ir dainavime. Kalbant apie jo vaidmenį, nesvarbu tyrinėti, kokį ir ar stiprų jis turi balsą: vaidinamoji asmenybė jo interpretuotėje išskyla gyva, tikra“. O kitas Milano laikraštis „L'Italia“ 1933 m. gruodžio 31 d. laidoje svečio iš Lietuvos talentą apibūdino taip: „Tenoras Kipras Petrauskas sukūrė velnioniškai gyvą Griškos vaidmenį, suteikdamas jam daug komiško, pereinančio kartais net į groteskiškumą, tačiau saikingo ir tuo pat metu išaugančio iki sukrečiančio tragizmo. Be to, jis pasirodė esąs dainininkas, turįs išlavintą balsą ir mokąs nugalėti sunkumus...“ O miesto dienraštis „Il Sole“ tą pačią dieną komentavo: „Kipras Petrauskas atrodo esąs vienintelis tam vaidmeniui tinkamas dainininkas. Kaip aktorius jis yra nepaprastai galin-

gas, tiek kurdamas sceniškai įtikinantį vaizdą, tiek interpretuodamas vaidinamąją asmenybę”.

Savo menu Kipras garsėjo įvairiose pasaulio scenose. Drįsčiau teigti, kad po Italijos bene sėkmingiausios jo gastrolės buvo Pietų Amerikoje: Brazilijoje, Argentinoje, Peru, Urugvajuje, Čilėje, taipogi Kuboj... Pirmą kartą į Lotynų Ameriką jis vyko 1930 metais, antrą – 1936-tais. Prisimindamas tas gastroles, Maestro pasakojo: „Mūsų buvo apie 130 žmonių kolektyvas. Baigę gastroles Paryžiuje, liepos mėnesį, pasikrovę dekoracijas, kostiumus, bufatoriją, sėdome į didžiulį laivą 'Masilija' ir leidomės į egzotiškąją Pietų Ameriką. Sao Paulo miestas įsikūręs 2000 m virš jūros lygio. Oras sunkus, skaudėjo galvą, bet dainavome...“ Čia reikia pažymėti, kad apskritai gastrolės Kipro Petrausko neviliodavo. Jis buvo sėslios prigimties žmogus, nemėgstantis blaškymosi. Su gimtuoju kraštu jį siejo sava tauta. Svetur jis pavargdavo, namie pailsėdavo.

Po 1936 metų kelionės jis dar turėjo vykti į Balkanus – Jugoslaviją, Bulgariją, – bet neišvažiavo. Kipras Petrauskas būdavo dažnas ir laukiamas svečias kaimyninėse šalyse – Latvijoje bei Estijoje. Rygos ir Talino teatruose jis dainavo Radamesą, Lohengriną, Tannhäuserį ir kitas partijas. Populiari latvių žurnalistė Leotina Blektė rašė: „Kipras Petrauskas – šviesiausias reiškinys lietuvių meno danguje. Ir mums, latviams, gerbiamas menininkas yra senas, mielas pažįstamas. Ne sykį jis gastroliavo mūsų nacionalinėje operoje. Ir visuomet susilaukdavo didelio pasisekimo, simpatijų, kokių nėra sulaukęs nė vienas kitas užsienio dainininkas. Jo menas patraukia kiekvieną. Jis turi reto gražumo balsą, kuriam nėra jokių techninių sunkumų. Jis dar apdovanotas giliu vidiniu įkvėpimu, nuoširdumu. Jis palieka gilų, neišdildomą įspūdį...“

Kūrybiniam vėjams pakilus Čikagos padangėje 1939 m. pavasarį

Jau 1939 m. kovo 15 d. Čikagos Civic Operos valdybos padėdejas William H. Stevenson rašė tuometiniam LR generaliniam konsului Čikagoje Petruui Daužvardžiui padėkos laišką už galimybę kartu papietauti Čikagos klube. Laiške buvo kalbama apie „lietuvių komiteto sudarymą iš 35 visuomenės veikėjų“. Kokiam tikslui sudaromas komitetas laiške neminima. Bet po dviejų dienų konsulas, atsakydamas operos atstovui (laiško registracijos nr. 1472/28-13a) ir atsiųsdamas prašytą žmonių sąrašą, pridėjo ir tokius sakinius: „a thought occurred to me that one or two Lithuanian opera stars are planning to come to New York next fall. One of these stars, Kipras Petrauskas, former artist of the Russian Imperial Opera, was a very close co-worker with the late Chaliapin. I wonder if it would not be possible to arrange an opportunity for him to appear in one of your performances as a guest artist. This, naturally, would be an inducement to Lithuanians to form a stronger committee and at the same time, better enable me to assist you in forming such a committee“. Vertimo čia, tikiuosi, nereikia. Jau tada Lietuvos diplomatinė tarnyba užsienyje Kiprą Petrauską įvardindavo kaip carinės Rusijos „produktą“ – kad tik jis pasirodytų Čikagos operoje!

Kovo 27 d. Daužvardis vėl rašo tam pačiam Stevensonui, siūlydamas kreiptis į Niujorko Pasaulinės parodos komiteto narius Čikagoje Antaną Pocių (vargonininką, chorvedį, muzikos mokytoją) ir Antaną Vaivadą (žurnalistą, dienraščio „Naujienos“ korespondentą). Konsulas balandžio 7 d. laiške A. Pociui (registracijos nr. 1929/28-13a) rašo: „Aš jiems (t.y. Civic operos vadovybei – RML) jau priminiau, kad mūsų pirmieji operos solistas, p. Petrauskas, ruošiasi į J.A.V. atvažiuoti ir, lankydamasis Čikagoje, galėtų operoje dalyvauti svečiu artistu. Jis man pranešė, kad Petrauskui atvažiuo-
vus Čikagon, jų Manager'is ponas P. Longone, 'will be pleased to discuss the question as a guest artist'“. Šio laiško kopijos buvo išsiųstos komp. Antanui Vanagaičiui, muzikams Jonui Byanskui

ir Kaziui Steponavičiui.

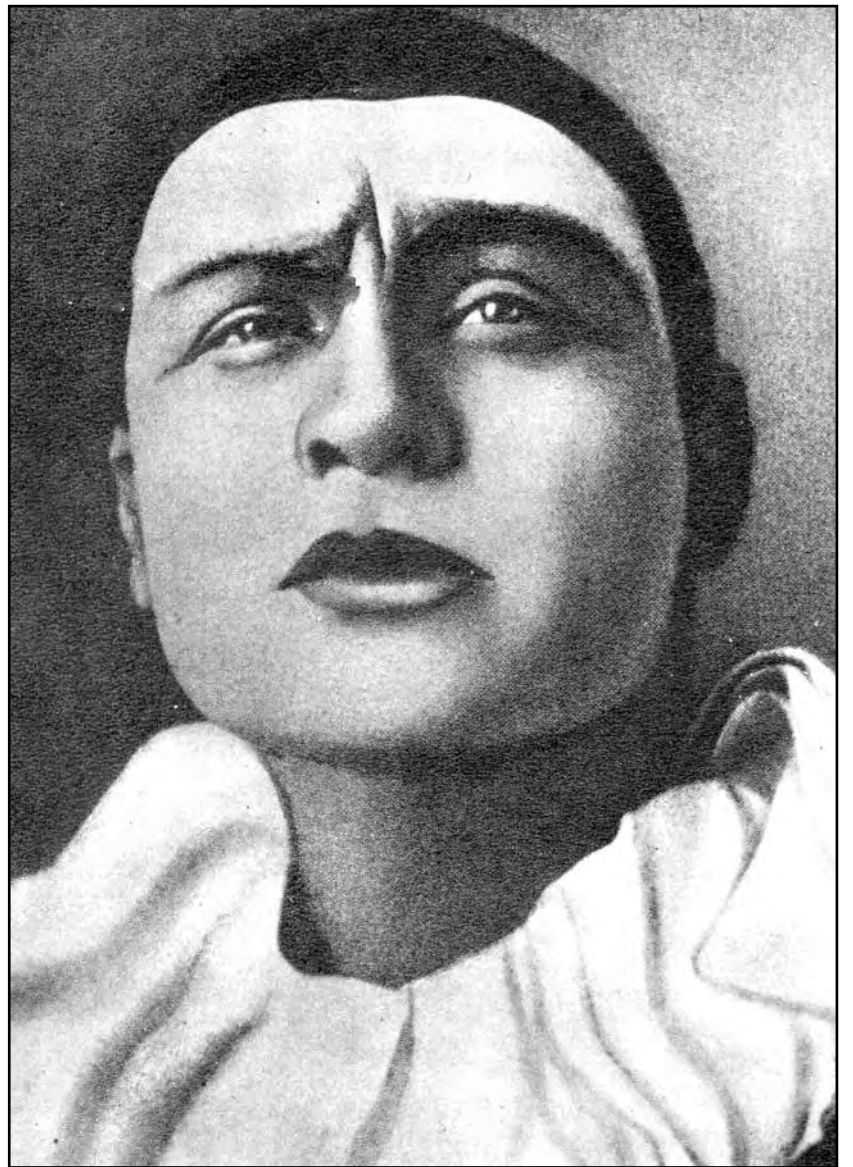
Netrukus žinia apie būsimas gastroles pasisklido ir Kaune. Balandžio 13 d. „Lietuvos aidas“ straipsnyje „Kipras Petrauskas į Ameriką vyks rudenį“ skelbiama: „Teko patirti, kad šį pavasarį Kipras Petrauskas, kaip anksčiau buvo spaudoje skelbta, į Jungtines Amerikos Valstybes nevyks. Šiomis dienomis iš Amerikos jis gavo telegramą, kurioje pranešama, kad Jungtinėse Amerikos Valstybėse gegužės mėnesį uždamos visos operos (prasideda vasaros atostogos), tad gastrolėms šis laikas bus nepatogus. Dėl to Kipro Petrausko kelionė į Ameriką atidedama rudens metui. Jis į Ameriką vyks rudenį, rugsėjo pabaigoje, ir su koncertais lankys lietuvių kolonijas. Nuvykęs į Ameriką Kipras Petrauskas pirmiausia lietuviškai (sic!!! – net ne itališkai – RML) dainuos dviejuose Čikagos Miesto Operos spektakliuose. Paskui su koncertais aplankys 10 didesnių lietuvių kolonijų“. Jau balandžio 18 d. konsulas Daužvardis savo komunikate (registracijos nr. 2116/28-13) Užsienio reikalų ministerijai Kaune rašė: „... Čikagos operos vadovybė deda pastangų užinteresuoti opera įvairias mažumas. Tuo reikalu teko ir man su vadovybe kalbėti. Aš jiems pasiūliau sudaryti įvairių tautų operos rėmėjų komitetus. Jie mano pasiūlymą priėmė ir daro bandymą. Ar jis išdegs, ar ne – užtikrinti nėra galima... Iš laikraščių matosi, kad p. Petrauskas neva planuoja Amerikon atvykti pavasarį ar vasarą. Jeigu tas tiesa, tai reikia pabrėžti, kad laikas netinkamas nei operai, nei koncertams. Jeigu jis mano Amerikon atvažiuoti, tai tegul atvažiuoja rudenį – vasara tegul pasilieka pasiruošimui“. Tą pačią dieną konsulas rašo Čikagos Civic operos atstovui W. H. Stevensonui (registracijos nr. 2115/28-13), kad Petrauskas tikrai planuoja atvykti į JAV ir ar nevertėtų susitikti su jo vadybininku p. Vasiliausku, kuris lankosi Niujorke. Tiesa, tą pačią balandžio 18 d. iš Niujorko rašo K. Obolevičius į LR generalinį konsulatą Čikagoje apie Pasaulinės parodos ruošimo darbus Niujorke: „... Iš Lietuvos parodos reikalais atvykę keli žmonės. Yra parodos Lietuvos skyriaus viršininkė, p. Avietėnaitė, ponas Šalkauskas ir dar viena panelė, kuri budėsianti paviljone. Kartu su svečiais iš Lietuvos ... yra atvykęs ir p. Vasiliauskas, amerikoniškai pasakius, teatralinis menedžeris. Jis čia lankėsi norėdamas patirti sąlygas dėl Kipro Petrausko gastroliu. Paaiškėjo, kad tokios sąlygos yra, ir tinkamiausias jo koncertams laikas bus rudenį. Petrauskas norėtų porą debiutų padaryti operoje, o paskiau duoti kelis koncertus...“

Balandžio 19 d. Daužvardis rašo Obolevičiui į Niujorką (registracijos nr. 2129/28-13a), kad „... Čikagos opera principe sutiko duoti Kiprui Petrauskui progą pasirodyti Čikagoje ateinančią rudenį. Operos reikalų vedėjas (manager) prašė pristatyti jam Petrausko dainuojamų operų ir rolių repertuarą ir pranešti, kada jis Amerikon atvyksta. Čikagos opera prasideda pabaigoje spalio mėnesio. Petrauskui būtų galima sudaryti progą lapkričio mėnesį. Tą vakarą, kuriame Petrauskas dainuotų, opera siūlo pavadinti 'Lithuanian Night'. Balandžio 26 d. konsulas informavo Čikagos operos vadybininką Paul Longone, kad 'pono Petrausko atstovas jau išvyko į Lietuvą ir grįžęs į Kauną atsiųs Petrausko repertuaro sąrašą'“.

Įdomu, kokį repertuarą numatė Čikagos Civic opera 1939 m. rudens sezonui? Tai „Trubadūras“, „Aida“, „Traviata“, „Rigoletto“, „Otello“, „Tos-

ca“, „Bohema“, „Madama Butterfly“, „Cavalleria Rusticana“, „Pajacai“, „Andrė Šenjė“. „Madonos Brangenybės“, „Marta“, „Liučija“, „Sevilijos kirpėjas“, „L'Amor e Dei Tre Re“, „Borisas Godunovas“ (itališkai), „Jonukas ir Gretutė“, „Parduotoji nuotaka“, „Falstafas“ (angliškai), „Halka“ (lenkiškai), „Tannhäuseris“, „Lohengrinas“, „Valkyrėja“, „Tristanas ir Izolda“ (vokiškai), „Manon“, „Louise“, „Hoffmanno pasakos“, „Faustas“, „Karmen“, „Mignon“, „Lakmė“, „Žydė“, „Romeo ir Džiuljeta“ (prancūziškai). Iš minėtų sezono operų Kipro Petrausko repertuare nebuvo „Cavallerijos Rusticanos“, „Madonos brangenybių“, „Martos“, „Liučijos“, „L'Amor e Dei Tre Re“, „Jonuko ir Gretutės“, „Parduotosios nuotakos“, „Falstafas“, „Tristano ir Izoldos“. Atrodo, kad Kipro kalbų mokėjimas buvo ribotas (tik rusiškai ir lenkiškai galėjo išstis operas scenoje dainuoti).

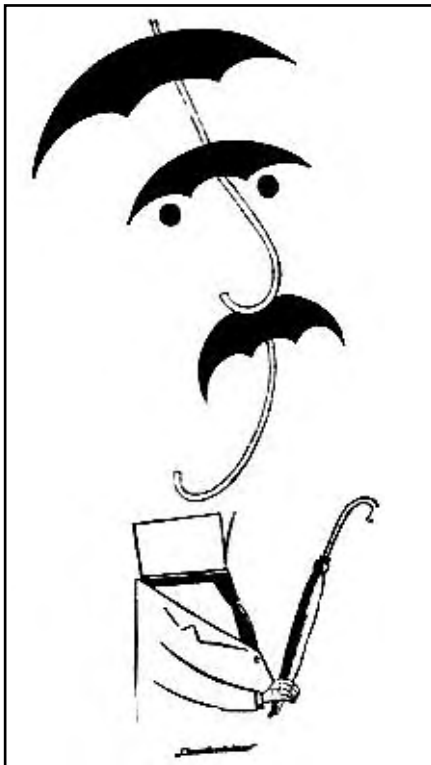
Gegužė...birželis...visa vasara... Jokio ryšio nei su Čikagos opera, nei su Užsienio reikalų ministerija. Ir nenuostabu – juk rugsėjo 1 d. Vokietija okupavo Lenkiją. Prasidėjo Antrasis pasaulinis karas. Spalio 4 d. konsulas Petras Daužvardis rašė

Kipras Petrauskas, Kanijus („Pajacai“)

Čikagos operos viceprezidentui ponui Robertui H. McCormickui (registracijos nr. 5073/27-6d): „Mr. Petrauskas, who intended to come to the United States, will, evidently because of the war and other difficulties, not be able to do so this season. At this point, I would suggest that an audition to be given to Barbara Darlys, dramatic soprano, who has just arrived from Lithuania and an extensive concert tour in Europe. Her last concert was, I believe, in Warsaw Poland. In addition to the above, she has appeared alone and with other Lithuanian opera artists in Brussels, Stockholm, Riga, etc. The favored operas of Madame Darlys are Aida, Trovatore and Tosca“.

Taip ir žlugo svajonės pamatyti legendinį operos solistą Kiprą Petrauską Amerikoje. Visas pasaulis netrukus atsidūrė „už TSRS ribų“... O įdomu, kas būtų buvę jei... Jei Kipras būtų atvykęs gastrolėms į JAV 1939 m. vasarą – ir prasidėjus karui nebūtų galėjęs grįžti į Kauną... Koks tuomet būtų buvęs jo likimas? (Kipro žmona Elena Žalinkevičaitė su vaikais pabėgo į Vokietiją, bet paskui grįžo į Lietuvą). Bet tai retorinis klausimas, ir istorija į jį mums neduoda atsakymo. □

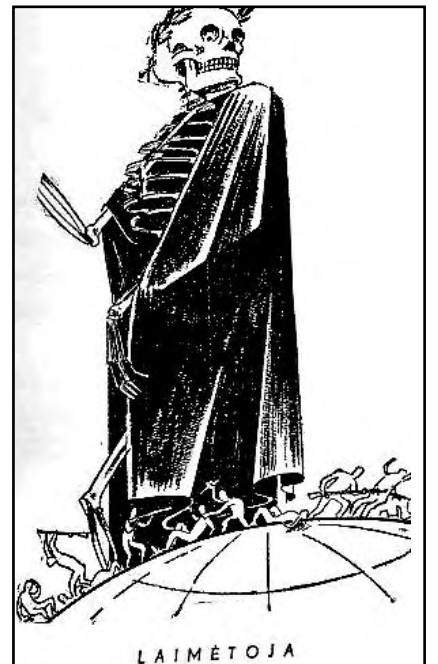
Chamberlainas. 1939.IV.1

1940.IV.6

1937.I.23

1939.XI.II

Su šypsena per spaudos lankus

ALDONA ŽEMAITYTĖ

Ant mano rašomojo stalo originali filosofo Kęstučio Skrupskelio knyga „Vaikų žaidimas: Dvidešimto Amžiaus karikatūros“. Pernai ją išleido leidykla „Versus Aureas“ 500 egz. tiražu.; meninis redaktorius Saulius Bajorinas. Trumpai pristatytas autorius – prof. Kęstutis Skrupskelis, kuris angliškai pasirašo Ignas K. (tikriausiai savo tėvo, žurnalisto Igno Skrupskelio garbiam atminimui), dėstęs filosofiją University of South Carolina ir Vytauto Didžiojo universitete Kaune, specializavęsis Amerikos filosofijos istorijos baruose. Jo domėjimasis Lietuvos prieškarinio jaunųjų katalikų veikla ir žurnalistika pagimdė ir šį veikalą, įdomų ne tik istorikams, žurnalistams ar politologams, bet ir platesnei skaitytojų auditorijai.

Šiandieninis skaitytojas menkai susipažinęs su prieškarinio spauda, tad reikia pristatyti ir „Dvidešimtą amžių“, kurio pavadinimas figūruoja knygos antraštėje. Tai didžiausią tiražą turėjęs XX a. ketvirtąjo dešimtmečio antroje pusėje atsiradęs dienraštis, nukonkuravęs savo tiražų, populiarumu, modernumu ir intelektualumu iki tol ėjusius laikraščius. Jis buvo išskirtinis reiškinys to meto politiniame ir visuomeniniame gyvenime, nes nebuvo susijęs su jokia partija. Šį dienraštį leido jaunieji katalikai, knygos anotacijoje pristatomi kaip „pirmoji mūsų istorijoje karta, lietuviškai išsilavinusi, lietuviškai viešai gyvenanti. O dienraštis 'Dvidešimtas amžius', pasirodęs 1936 m. birželio 24 dieną, ar tik nebus pats ryškiausias katalikiškojo ir ateitininkiškojo šios kartos sparno kūrinys“.

Darant ekskursą į šoną, galima pridurti, kad ši karta suformavo Vytautą Mačernį ir Kazį Bradūną, Leonardą Andriekų ir Eugenijų Matuzevičių, Joną Aistį ir Česlovą Grincevičių bei daugelį tų vardų, kurie visa poetinio, literatūrinio ir visuomeninio žodžio galia pasireiškė išeivijoje. Ši karta uždėjo ansapudą pasipriešinimo naciams ir sovietams antspaudą per Lietuvių aktyvistų ir Lietuvių frontą, per deklaracijas ir manifestus, per ateitininkijos ideologus, žurnalistus, rašytojus, poetus. Visa tai suteikė pilnakraujiskumą pokario išeivijos kultūriniam gyvenimui ir svarbiausiam išeivijos dienraščiui „Draugas“.

Bet grįžkim prie prof. K. Skrupskelio knygos, kurią perskaitai vienu atokvėpiu ir tolydžio nemažėjančiu dėmesiu. Kodėl autorius intelektualiajam „Dvidešimtam amžiui“, kurio vienas iš redaktorių

buvo jo tėvas Ignas Skrupskelis (redagavo 1939–1940), žuvęs Sibiro gulagų tamsybėse, prikabino „vaikų žaidimus“, lyg ir ne visai rimtą etiketę? Dėl intrigos, dėl istorinės žurnalistikos apžvalgos žaismės? Be abejo, karikatūros ir šaržai, kurių komentarai ir sudaro didžiąją dalį teksto, suteikia tam tikrą žaidimo elementą, kai į rimtus politinius ir visuomeninius reiškinius gali žvilgtelėti šiek tiek nerimtai, su švelnesne ar piktesne šypsena. Karikatūros knygoje apžvelgtos akimis filosofo, kuris pasižymi objektyviu santūrumu, kartais lengvu skepsiu, taip pritinkančiu K. Skrupskeliui, kurio paskaitų, pranešimų ar diskusijų teko klausytis konferencijose, „Į laisvę“ fondo studijų savaitėse. Karikatūra tekstui, kuriame keliamos sunkios, sudėtingos, dramatiškos problemos, suteikia tam tikros pikanterijos. Karikatūrų fone praslenka labai rimti 1936–1940 metų Lietuvos ir užsienio valstybių gyvenimo įvykiai. Ir nušvinta netikėta šviesa. „Kodėl mūsų tėvų, senelių, prosenelių galvosena, rūpesčiai, džiaugsmas turėtų mums rūpėti? Nes visada įdomu sužinoti,

kuo esame į juos panašūs, kuo skiriamės. /.../ Mums stinga testinumo. Maža gyvos atminties. Apie prieškarinio laikus kartais kalbame lyg apie naujai atrastą planetą („Ivadas“). Šiuo autoriaus žodžius galima pritaikyti daugeliui šiandien iš užmaršties iškeliamų reiškinų. Ir dar jis sako, kad „mums svarbu prasiskverbti pro okupantų skleistą miglas ir sukurti tai, ką apie tuos laikus galvotumėme, jeigu okupacijų nebūtų buvę... Noriu ne vien patenkinti eilinį smalsumą, bet kartu ekonomiškiau, betarpiškiau, apeidamas okupantų primestą galvosena, pristatyti prieškarinio laikus. Todėl pasirinkau būtent politines karikatūras“.

Galvosenos testinumas, istorijos faktai – kaip savotiška kronika. O karikatūristų užfiksuoti piešiniai – tos kronikos rėmai. O gal atvirkščiai? Knyga – autoriaus kruopščiai apmąstyta ir literatūriškai apdorota istorinių faktų rinkinys, parodantis, kokiame dramatiškame ir sudėtingame laike ugdėsi jaunųjų katalikų intelektualų karta, įremintas ano meto karikatūristų piktokais arba geraširdiškais šar-

Roosevelto šypsena. 1939.V. 6

žais, politinėmis karikatūromis. Bene pirmą kartą dabartinėje mūsų rašytinėje literatūroje rimtai pristatytas „Dvidešimtas amžius“, jame rašiusieji žurnalistai ir karikatūristai piešė dailininkai, kurių daugelis dėl tautininkų valdymo metais sukurtos spaudos kontrolės net nepasirašydavo po savo tekstais ir piešiniiais arba pasirašydavo slapyvardžiais.

Piešinių tematika – ano meto aktualijos: politinė Europos padėtis Antrojo pasaulinio karo išvakarėse, Lietuvos santykiai su Vokietija, Lenkija, vietiniai švietimo, socialiniai, literatūriniai gyvenimo įvykiai. To meto Europos politinių realiųjų nuotaikas, diplomatų pastangas išsaugoti taiką prof. K. Skrupskelis įvardija per vaikų žaidimo metaforą. „Lyg neatsargiai žaidžiantys vaikai, europiečiai sugebėjo uždegti mišką, bet buvo per menki, ir gaisro gesintojų garbė – ir uždarbė – teko kitiems“ (p. 19). Autorius komentuoja kiekvieno skyriaus piešinius, taip palengvindamas skaitytojui spręsti karikatūristų sumanytų siužetų rebusus, o drauge ir labai nuosekliai pasakoja įvykių eigą, ypač daug dėmesio skirdamas 1939–1940 m. susikaupusiai politinei atmosferai Europoje, Lietuvoje ir kaimyninėse jos valstybėse. Būsimiems „Dvidešimto amžiaus“ tyrinėtojams jis palengvina darbą, atskleisdamas laikraščio autorių kai kuriuos slapyvardžius. Kaip minėjau, esama sporto, švietimo, literatūrinių temų, kurias lydi karikatūros arba draugiški šaržai. Nostalgiski senojo Kauno vaizdai, netikėtai nušviesti karikatūrų personažais. Taigi „Vaikų žaidimas“ turi savotiško žavesio, o tai malonu sulaukti iš autoriaus – rimto, šiek tiek skeptiško filosofo. □

1939.VII.29

Apie kūrybos laisvę

Aldonos Žemaitytės ir Stanislovo Kuzmos pokalbis

Peržvelgus skulptoriaus Stanislovo Kuzmos kūrinių Lietuvos ir užsienio muziejų rinkiniuose, parodose ir privačiose kolekcijose, viešose erdvėse ir bažnyčių interjeruose sąrašą, stebina neįtikėtina darbų gausa, rodanti begalinį kūrėjo darbštumą ir kūrybinį gyvastingumą. Per trisdešimt metų, kai jis baigė Lietuvos dailės institutą (dabar Akademija) nebuvo nė vienu tuščiu metų. O buvo metų, kai per juos sukurdavo po didelį darbą ir po keletą mažesnių. Dar jaunystėje Stasys Kuzma pelnė ne tik tarptautinių parodų diplomus ir aukso medalius, bet ir Valstybinę premiją (1981). Laimingas sėkmingos kūrybos žmogus, – pasakytų dažnas, išvydęs tą kūrybinio trisdešimtmečio sąrašą. Ir labai kuklus, pridurtų, įsitikinęs, kad skulptorius surengė tik vienintelę personalinę parodą (1996 m. „Vartų“ galerijoje), artėjant jo penkiasdešimtmečio jubiliejui, kad šiam menininkui pagerbti neišleista nė vieno katalogo ar monografijos.

Yra menininkų, kurie gimsta su Dievo dovana kūrybai, save jai atiduoda iki paskutinio meilės lašo ir iškeliauja Anapus, nepasigėdami, kad „vita brevis, ars longa“. Stasio Kuzmos, menininko mąstytojo, gyvenimas paženklintas ypatinga žyme. Jaunystėje politiniu pagrindu patirtas fizinis smurtas suniokojo širdį. Tik sudėtingos širdies operacijos ir nuolatinė kardiologų ir kardiologų pagalba, žmonos Lidos rūpestingumas, kuriuo ji apgaubia kiekvieną Stasio žingsnį, leidžia jam dirbti be atvangos ir taip kūrybingai. Stasys Kuzma kuria ne tik meną, bet ir save. Įdomu klausytis, kaip jis vynioja minties siūlą apie meną, apie kultūrą ir visuomenę, apie vaikų auklėjimą, apie istorinius kataklizmus... Kultūrinis išprusimas leidžia jam mąstyti bet kokia tema. Atrodo tarsi jis klausytojo akyse lipdytų žodinę skulptūrą, originalios mintys plaukia viena iš kitos, jam įdomu pats mąstymo procesas. Puikiai išmanydamas kultūros ir meno istoriją bei kūrybos techniką, skulptorius ją transformuoja ir žodžiu, ir lipdyba. Skulptūra jam visų pirma yra lipdyba vaizduotėje, kuri materialiai gimsta glostant molį, gipsą, medį, granitą ar marmurą ir virsta plastine forma. Būtent glostant. Antraip ar atsirastų tokia tobula aptakių, muzikaliai ritmiškų formų banga... Tas bangavimas sukelia vienalaikes liūdesio ir džiugesio nuotaikas ir išsispaudžia žiūrėjojo sąmonėje kaip tyro, traukus ir drauge amžino dvasinio pasaulio atspaudas.

Stasys Kuzma neskirto savo kūrybos etapais. Jo nuomone, vienas kūrinys plaukė iš kito natūraliai. Per tris kūrybos dešimtmečius Stasys Kuzma išliko savimi, nepasiduodamas nei nepastovioms mados ir permmainų vėjams, nei kritikų skatinamiems ginčytiniams kūrybiniams ieškojimams. Jo skulptūra – tai emocionalios vidinės šilumos sruvenimas aptakiomis įstrižainėmis, į draperijas įsuptų ar nuogo kūno grožį ir estetiką skleidžiančių figūrų kelionė per meno pasaulį. Iš jų sklinda melancholija, susimąstymas arba veržlumas. Statika ir judesys, psychologizmas ir stilizacija skulptoriui yra vienodai svarbu, subalansuota jo kūryboje, tampa universaliu šio pasaulio žmogaus ir jo minčių simboliu.

***

Su harmoningo dvasinio pasaulio kūrėju, Nacionalinės premijos laureatu **Stanislovu Kuzma** kalbėjome apie daug ką, bet mūsų kultūriniam *Priedui* tebūnie jo mąstymai apie kūrybos laisvę ir ...anachronizmą.

– Ar menininkas šiandien gali būti visiškai laisvas savo kūryboje?

– Laisvės tu negali sau duoti daugiau, negu pats jos turi. Tada ir paaiškėja, kad būti laisvam yra labai sunku. Atsitinka keistų dalykų: niekas tau netrukdo daryti, ką nori, bet imi ir pats save

suvaržai. Laisvė – vidinė saviraiška, kuri turi reikštis protingai ir saikingai. Aš negaliu vien sąvęs klausytis, noriu ir su kitais kalbėtis. Šiuolaikinio meno autoritetai blanksta krikščioniškojo Europos meno šimtmetinių tradicijų šviesoje. Postmodernistinė epocha, pagimdžiusi globalizaciją, meną pavertė preke. Ji sukrėtė žmogaus gyvenimą permainomis, įvairiomis baimėmis ir netektimis, kompromisais ir susvetimėjimu. Menininkas atsiduria situacijoje, kai asmenybė (individas) tampa nieko vertas grupės (kolektyvo) atžvilgiu. Individualumas tada įgauna neigiamą prasmę, kaip ir nacionalumas. O aš esu menininkas anachronistas.

– Ką tai reiškia ?

– Remiuosi krikščioniškojo meno autoritetais,

Stanislovas Kuzma. Priklaupęs angelas. 1997, medis, kaulas.

viduramžių mene matau didžiausią harmoniją ir meninės formos išvystymą, kur nėra vietos natūralizmui ir toms ligoms, kuriomis serga dabartiniai menininkai. Viduramžių mene surastas tobulas santykis tarp idėjos, intelektualinės minties ir meninės formos. O šiandien mes per siaurai traktuojame meninės formos sąvoką arba ją tiesiog atmetame. Galiu traktuoti žmogų kaip anatominių ar biologinių pavidalą. O galiu suvokti jį ir kitaip: kaip erdvėje judančią struktūrą arba formą. Pavyzdžiui, žmogaus kūne ranka užima labai nedaug vietos, bet ji yra labai reikšminga kaip forma. Arba veidas. Mes išdidinam akis, bet mums nerūpi kaktos santykis su pakaušiu, nes ta forma ne taip daug reiškia kaip akys. Jei įsiklausysim į savo pojūčius, tai atitolsim nuo realizmo, sukursim figūrą, kuri visiškai neatitiks anatominių žmogaus išmatavimų.

– Tuo pačiu Jūs kalbate ir apie Viduramžių meną. Kas anos epochos menininkui davė pagrindą tokiam meniniam mąstymui?

– Man rodos, kad tai susiję su giliu religiniu jausmu. Jis transformuoja racionalų daiktiškumą į emociją, išpūdį. Viduramžių, ankstyvojo renesanso mene pamatysim ir visas tas ydas, kurias regime šiais laikais: ir kičą, ir primityvizmą, ir kompozicinius trūkumus. Bet bendras profesionalumo lygis yra aukštesnis. Jei taip galima išsireikšti, – žemas Viduramžių meninis lygis yra aukštesnis už mūsų vadinamąjį aukštą lygį. Man, kaip profesionalui, tai imponuoja. O į dabartinio meno reiškinius, kurie keičiasi kas kelinti metai, aš žiūriu iš šalies. Esu jau iškritęs iš šio laiko, esu tik stebėtojas, stovintis nuošalėje. Linkstu į individualizmą, nepriklausau kokia nors grupei. Tai gi esu anachronistas.

– O ką galite pasakyti apie kičą, kuris, kaip minėjote, visais laikais randa savo vietą mene?

– Jis visą laiką aktualus visuose menuose. Jis persekioja visus. Kai kada menininkas iš kičo padaro meną – arba talentingai, arba buikai. Antra vertus, tu gali būti visas paniręs į kičą kaip į medų. Kuo labiau smunka bendras profesionalumo lygis, tuo didesnė kičo įtaka ir buityje, ir architektūroje, ir mene. Jis tampa norma. Iš esmės tai imitacija, pakaitalas, nuo kurio vieni bėga, o kiti jo pageidauja. Mes žiūrim „muilo operas“, naudojame pigią bižuteriją, taip stengdamiesi sudaryti prabangos išpūdį. Mene taip pat yra ir magija, ir imitacija. Žiūri į Rembranto paveikslą ir gėriesi jame ištapyta prabanga. Prieni artyn ir pamatai, kad kilimo ornamentai, papuošalų spindesys sukurtas keletu teptuko brūkštelėjimų. Tai yra meno magija. O kičas visuomet išduoda falšą...

– Kiek visuomenė įtakoja menininką arba tiesiog valdo jį, reikalaujama vienokio arba kitokio meno?

– Daugelis menininkų puikiai jaučiasi, žinodami tuos visuomenės potroškus, nes aukštosios kultūros poreikis kyla tik iš pavienių inteligentiškų asmenybių. Visuomenės potroškiai gali būti labai stiprūs, net agresyvūs, reikštis smurto bangom. Ir menininko panieka tradicinėms vertybėms kyla iš to paties. Toks „modernus“ menas perkamas ir plačiai vartojamas. Tai vadinamasis „popsas“, kuris kyla iš potroškio, o ne iš estetiškų, dvasinių išgyvenimų. Taip kultivuojama fiziologinė sfera. Bet yra dar ir psichinė sritis, kuri taip pat iškreipiama dėl psichohigienos stokos. Menininkas nepagalvoja, kad, neteisingai kultivuojant meno kūrinius, galima pažeisti žmogaus psichiką, įtakoti arba suaktyvinti individualius psichinius susirgimus. Pats autorius turi jausti atsakomybę už naudojimąsi kūrybos laisve, nes menas nėra apgintas nuo patalogiško vartotojo.

– Bet tokia beribė laisvė gimdo ir pataloginį meną, ir apskritai meno nuopuolį...

– To nereikia bijoti. Meno gimimas ir žlugimas pasaulyje vyksta kasdien. Ir kiekvienoje epochoje būdavo taip pat. Šitas fenomenas – vienokio meno žlugimas ir kitokio pradžia – yra normali būseną, kuri iš esmės nėra bloga. Kai mes savyje išgyvenam tarsi apokaliptišką būseną, ji reiškia neabejingumą ir permmainų laukimą. Mišką kertant, skiedros lekia. Tegu tai vyksta. Savo dabartinę padėtį palyginčiau su ta skiedra, todėl ir stoviu šalikelėje, su nuostaba žiūrėdamas, kas čia vyksta. Stebėdamas jaučiu ramybę, apmąstau, ką veikiu, turiu laiko apie daug ką pamąstyti, kaip tas M. K. Čiurlionio žmogus, prisėdęs ant vėlių suolo.

– Bet jaunesnioji menininkų karta net nemato tų suoloelių pakelėse ar kur nors aukštumėlėse. Ji tik skuba, tik lekia lyg akis išdegusi, tik konkuruoja tarpusavy, kas mandriau ką nors sumanys naujovių ištroškusiai publikai...

– Ji dar subręš. Ir susiras savo apmąstymų suoloelį. Mūsų kultūrinė bėda yra kitur. Tai mūsų užmirštoji karta. Vien tik skulptūros srityje paminėčiau tokius užmirštus menininkus kaip Steponas Šarapovas, Robertas Antinis (vyresnysis), kurių jau nebėra. Pasigendu pagarbos ir dėmesio vyresniesiems – Ambraziūnui, Vildžiūnui, Striogai... Aptarę ir įvertinę jų kūrybą, pamatyti, kokia tai buvo stipri opozicija socialistiniam realizmui. Ji ir pagimdė dabartinę laisvą kartą. Žemos kultūros požymis yra nenoras pažvelgti į tai, kas buvo neseenoje praeityje, ir neįvertinti to meto menininkų.

– Nuo ko tai priklauso?

– Nuo dabartinės kultūros politikos. Mes išbraukėm sovietmetį kaip maro zoną ir užmiršom teigiamus ano meto reiškinius. Tai didelė neteisėbė, nes šiuolaikinėm priemonėm galima sukurti visą edukacinę sistemą. Pirmiausia mokyklose. Tokia situacija yra palanki visokiems konformistams, nes buvusio režimo opozicionierių sulyginimas su jais yra brutalus ir įžeidžiantis, o vertybių sumaišymas (viskas, kas sukurta sovietmečiu – į vieną krūvą) yra grubus. □

Išviešintas Petro Jurgėlos sąmokslas

ROMUALDAS KRIAUCIŪNAS

Kartais ir istorijos archyvuose galima užtikti sensacingų „naujienu“. Tokias man niekad negirdėtas „naujienas“ užtikau dr. Ilonos Bučinskytės sudarytoje knygoje „Ateitininkų pėdsakai: Ateitininkų federacija išėivijoje 1945–1970“ (Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių išėivijos institutas, Versus Aureus, Vilnius, 2008). Ten, 168–193 ir 202–211 psl., skelbiami įdomūs Petro Jurgėlos susirašinėjimai su dr. Adolfu Damušiu, Jonu Kuprioniu ir Albinu Gražiūnu. Atsakymai į P. Jurgėlos laiškus gauti tik iš dr. Adolfo Damušio. Duota tų laiškų santrauka.

Pirmas P. Jurgėlos laiškas, datuotas 1950. 01. 10, yra adresuotas dr. Adolfui Damušiu, Ateitininkų federacijos vadui. Laiškas pradedamas teiginiu, kad Juozas Laučka sakęs, jog dr. A. Damušis norėjęs su P. Jurgėla susitikti Amerikos Lietuvių kongreso metu. Apgailestaujama, kad to susitikimo nebuvo.

„Kreipiuosi pas Tamstą kaip ateitininkų sąjūdžio šulą, su visišku pasitikėjimu ir viltimi susilaukti nuoširdžios ir gyvos talkos, sutarimo ir planingos akcijos. Tikslas, suteikti katalikiškąją vadovybę lietuvių skautijai ir po tos reformos iš skautijos ir ateitininkijos sudaryti bendrą frontą, realizuojant jį organizuota Pasaulio Lietuviškojo Jaunimo Federacija... Siūlomą Pasaulio Lietuviškojo Jaunimo Federaciją sudarytų 3 organizacijos: ateitininkai, vyčiai ir skautija. Prašau ‘nesijaudinti’ ir tuo tarpu viešai to dar neskelbti: leiskite man ilgainiui tai viską viešai iškelti, išdėstyti ir siekti. Man tai labiausiai tiktų daryti ne vien kaip iniciatoriui, bet ypač kaip skautijos kūrėjui – pirmūnui, nes skautija esamomis sąlygomis yra mažiausiai interesuota tokiu aukštu ir kilniu uždaviniu” (168–169 psl.).

Toliau laiške sakoma, kad pirmas uždavinys – nušalinti liberalią Lietuvos skautų sąjungos (LSS) vadovybę. Laiške P. Jurgėla prisimena ankstyvesnę pasiūlymą skautų vadovybei eiti su gyvenimu ir prie parapijų atkurti lietuvių skautų vienetus. Jo manymu, lietuvių skautų vienetai Amerikoje galės savarankiškai gyvuoti, išlaikydami savo lietuviškumą Kunigų Vienybės globoje.

Laiške P. Jurgėla kruopščiai aptaria savo rašomą knygą „Lietuvos skautija“. „Joje nušviesta skautiško lietuvių sąjūdžio istorija (nuo pirmojo vieneto 1917 m. Voroneže ateitininkų kuopoj), sąjūdžio plitimas, šakojimasis, kova dėl ideologijos, skautijos darbai ir nuopelnai... Mylėdamas savo ‘vaiką’, kartu duodu ir pipirų, dėl kurių šis veikalas liberalams bus savotiška ‘bomba’. Jiems tai bus lemiamas smūgis, nuo kurio, manau, nepajėgs apsiginti. Mat, esu skautijos kūrėjas, daugiausiai davęs skautijai ir seniausias lietuvis skautas ir skautininkas...” (171 psl.).

Tame pačiame laiške dr. A. Damušiu P. Jurgėla toliau rašo: „Veikale ‘tėvas’ smulkiai įrodinėja, jog ateitininkų moksleivių sąjunga yra mūsų skautijos Motina: pirmoji globėja, rėmėja, narių davėja ir skautų idėjos skelbėja, davusi skautijai 1-ji pradžiamokslį. Paskelbęs, kas yra motina, ‘tėvas duoda vėjo’ už viską: kad ‘vaikai’ nemylėjo ir negerbė savo motinos, ją visai užmiršo, neprisimindavo ir net nenorėjo su ja bendradarbiauti per visus 30 metų. Tad jau vien dėl to visi ateitininkai turėtų išpirkti daug šios knygos egzempliorijų” (171 psl.). Parašėse pažymėta, kad „Lietuviškoji skautija” buvo išleista tik 1975 m.

P. Jurgėla prisimena savo ryšius su ateitininkais nuo 1917 m., kai įstojo į didžiausią pasaulyje ateitininkų kuopą Voroneže. Širdyje save laikė kovojančiu ateitininku, nepriklausančiu jokiai politinei partijai ar srovei. Sukūręs – pradėjęs lietuvišką skautišką sąjūdį, jis troško jį tobulinti, išvesti į šviesą – tiesų kelią, dvasiškai labai glaudžiai suartinti su ateitininkais ir ilgainiui susijungti su Amerikos vyčiais. „Didesnio laimėjimo netrokštu, kaip tik matyti tikrai susibroliavusius tris Lietu-

vos sūnus – ateitininką, skautą ir vyčį, ištikimai ir šauniai tarnaujančius Dievui ir tėvynei” (172 psl.).

Toliau laiške aprašomas susitikimas su lietuvių skautų dvasios vadovu kunigu Juozu Vaišniu ir prelatu Jonu Balkūnu, Juozu Laučka, Pranu Naujokaičiu ir dar vienu asmeniu, kurio pavardės neprišiminė. P. Jurgėla siūlė „viešai pasiduoti Kunigų Vienybės globai ir pripažinti lietuvių skautų vienetų atsivadimą BSA Katalikų Skautijos Komitetui”. Tačiau šiame posėdyje nieko konkretaus nenuvarta, nors pasigėrėta jo pastangomis ir palinkėta geros kloties.

Sužinojęs, kad bus kooptuotas į LSS tarybą, P. Jurgėla galvojo, kad dabar „ateina patogiausia valanda pradėti galutinę ir generalinę ataką”. Jis norėtų įteikti ultimatumą, reikalaujantį nušalinti iš LSS tarybos ir pašalinti iš LSS sąjungos dr. V. Čepą, poniją Čepienę, dr. D. Kesniūnaitę, pulkininką M. Kalmantą ir Valdemarą Šenbergą. Taip pat planavo į LSS tarybą kooptuoti S. Kolupailą, A. Graževičių, save patį ir dar kai ką. Ultimatumu taip pat būtų reikalaujama vyr. Brolijos skautininku paskirti skautininką Antaną Saulaitį arba vyr. skautininką prof. Kuprionį. Kad tas ultimatumas nebūtų asmeninio pobūdžio, P. Jurgėla galvojo, kad jį turėtų paremti Kunigų Vienybė ir gal net ateitininkų sąjūdžio vadovybė.

Šio tikrai ilgo laiško antroje pusėje jis prašo dr. A. Damušio paskirti šešis oficialius Ateitininkų Federacijos įgaliotinius, kurie su prelatu J. Balkūnu ir P. Jurgėla sudarytų slaptą tarybą lietuvių skautijos reikalams ir skautų bei ateitininkų bendradarbiavimo klausimams svarstyti ir veikimo taktikai nustatyti. Laiško pabaigoje dar prašo surinkti žinias apie ateitininkus, esančius ar kada nors buvusius skautais, skautų vadovais ir skautininkais. „Turint tokius asmenis savo dispozicijoje, bus įmanoma juos ateity skirti skautų vienetų vadovais ir aukštesnėms pareigoms LSS-je” (178 psl.).

Kita dieną po šio P. Jurgėlos laiško atėjo dr. A. Damušio atsakymas iš Klivlendo, Ohajo valstijos. Ten rašoma: „Jūsų mintys, jei jos būtų viešai paskelbtos, būtų stichiniai ekskliuzinio pobūdžio” (179 psl.). „Todėl Jūsų pasiryžimą tikrai sveikinu. Jei pavyks man dalį Jūsų sumanymų įgyvendinti, tai ateinančios kartos jį vertins. Kadangi gyvename žmonių bendruomenėje, kiekvienas žingsnis turi būti labai apdairus, kad nebūtų duota pigių progų Jūsų pastangų likvidavimui. Tiems savo užmojams praveisti daugiausia remkitės skautų bendruomenės nariais. Didelis laimėjimas būtų laimėti geruosius idėjinius skautų vadus ir narius, bet ne įvykdyti kokiu nors komiteto nutarimu, bet asmeniniu įtikinimu. Susipratimas turi kilti pačiuose skautuose.” (180 psl.).

1950. 01. 27 P. Jurgėla rašo bendrą laišką prof. Damušiu, prof. Kuprioniui ir skautininkui Gražiūnui. Ten aprašomas sausio 14 d. pasitarimas Bruklino, NY, sukviestas prelato J. Balkūno. Pranešama, kad kunigas J. Vaišnys kalbėjosi su BSA Katalikų skautų direktorium kunigu Dowd'u, kuris mielai sutiko priimti lietuvių skautų draugoves parapijose į BSA katalikų skautų komiteto globą, t.y., į vyskupijų globą ir kartu į BSA globą. Pats P. Jurgėla pasisakė netikįs, kad JAV piliečių ugdymu susirūpinusi BSA organizacija leistų JAV veikti bet kuriai tautinės mažumos skautų organizacijai arba jos šakai. Tuo pačiu jis toliau planavo, kaip skautus nukreipti savo valdžion – parapijų globon, sudaryti savo štabą. Jo siūlyta, kad BSA katalikų skautų komitetas eiti vyriausiojo skautininko pareigas oficialiai pakviestų Kuprionį arba jį patį (P. Jurgėlą). Tuo atveju Kunigų Vienybė Katalikų skautų komitetui galėtų pristatyti dvasios vadovo skirtą JAV dvasios vadą kunigą Vaišnį, vienijantį visus JAV lietuvių katalikų klebonus. Šį savo laišką P. Jurgėla baigė kiek nerimaudamas: „Nepalikit manęs vieno – kovos lauke: visais būdais remkit, gelbėkit ir uoliai talkininkaukit” (193 psl.).

1950. 04. 12 P. Jurgėla rašo prof. J. Kuprioniui ir prof. A. Damušiu, kad staiga iškilusios naujos aplinkybės reikalauja jų trijų pasitarimo, rimto

galvojimo, išmintingo sprendimo ir atitinkamos akcijos. Pasiguodžia, kad po paskutinį kartą prašytos nuomonės iš brolio Damušio sulaukė tik „filosofiško palaiminimo”, o iš brolio Kuprionio ir kunigo Vaišnio gavo „šalto vandens”. Jis pasijuto „įkyrėjęs” ir mielam prelatui J. Balkūnui. „Pasijutau likęs vienas” (202 psl.). „Nusivylęs tokia ‘talka’, sumaniau tą ‘ultimatumą kuriam taip pat niekas nepritarė’” (203 psl.). Savo laišką baigia filosofišku teiginiu, kad dar neturima pakankamai jėgų naujai katalikiškai skautų organizacijai steigti, tačiau reikia išnaudoti naujas progas ir galimybes.

Toliau šioje dokumentinėje knygoje – 1950. 04. 20 P. Jurgėlos laiškas A. Damušiu. Rašo, kad jam labai blogą įspūdį padarė jo (dr. A. Damušio) reagavimas į Klivlendo skautininkų ramovės pareiškimą. „Manau, jog tai buvo visai nereikalingas žingsnis, dargi pavojingas mūsų pradėtam sąjūdžiui... Iš viso, labai prašau tylėti apie skautus iki ‘Lietuvių skautija’ išeis iš spaudos” (210 psl.).

Paskutinis laiškas – A. Damušio rašytas P. Jurgėlai, datuotas 1950. 05. 01. Ten reaguojama į vieną būsimos knygos „Lietuvių skautija” skyrių, pavadintą „Skautai ir ateitininkai”. A. Damušis, pasitaręs su kitais, nusprendė, kad geriau to skyriaus į knygą nedėti. „Mes, kaip ateitininkai, nenorėtume būti antroji kovojanti pusė. Skautų ideologija ir kryptis tesiformuoja skautų veikloje dalyvaujančių bei dalyvavusių pastangomis, tai yra lėtas vyksmas. Tam procesui bet koks mūsų, kaip ateitininkų, dalyvavimas tikrai kenks, todėl tikrai to skyriaus nepageidaujame” (211 psl.). Dėl pasisakymo prieš Klivlendo skautininkų ramovės pareiškimą, A. Damušis atsakė, kad ir ateityje nevens griezžtai reaguoti į panašius pareiškimus. To pareiškimo turinys taip ir neatkleidžiamas.

Laiške A. Damušis teigia, kad daugiausia nauodos atnešti gali pats P. Jurgėla, jei didins savo įtaką skautijoje. Iš savo pusės A. Damušis prideda, kad „...manyje turėsit labai prielankų draugą, kiek reiks Jums paramos ateitininkijos tarpe” (211 psl.).

Pabaigai, daugiausia pasinaudodamas „JAV lietuviai” biografiniu žinynu, noriu trumpai pristatyti P. Jurgėlos biografiją. Petras Jurgėla (Jurgelevičius) gimė 1901. 09. 30 Jersey City, NY. Mirė 1992. 02. 19 Ellenville, NY. Publicistas, skautų veikėjas. Mokėsi Rusijoje – Taganroge, vėliau – Voronežo M. Yčo lietuvių gimnazijoje. Čia 1915 m. tapo skautu. 1918 m. prie Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos jo įkurtos Vytauto ir Birutės draugovės sudarė Lietuvos skautų pirmąjį tuntą. Padedamas J. Jablonskio, sukūrė lietuviškus skautų terminus, įstatus ir programas, rengė skautų vadovų kursą, apie skautus rašė spaudoje. Skautų organizacijoje užėmė įvairias pareigas. 1919 m. stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Baigė Karo mokyklą ir kariuomenėje tarnavo iki 1930 m. 1931 m. grįžo į JAV. 1931–1935 m. dirbo „Draugo” redakcijoje. 1932–1935 m. – S. Dariaus ir S. Girėno skrydžio per Atlantą komiteto sekretorius ir propaguotojas. Parašė knygą „Pirmieji skauto žingsneliai” – tai atspaudas iš ateitininkų žurnalo „Ateitis” (1920), „Piliečių auklėjimo mokykla – skautybė” (1920), „Skautystė” (1927), „Skautų tarnavimas Tėvynei” (1927), „Skautų vadovas” (1 d., 1929), „Sparnuoti lietuviai Darius ir Girėnas” (1935), „Lietuviškoji skautija” (1975) ir kt. 80-mečio proga Popiežius Jonas Paulius II P. Jurgėlą apdovanojo Šv. Silvestro ordinu, įšventino jį į Šv. Silvestro ordino riterius. □

2009 m. sausio 3 d. *Priede* Nr.1 (1) S. Goštauto straipsnyje „Penčylos šaržai” įsivėlė korektūros klaida. Paraše po dr. Kazio Girniaus šaržu reikia skaityti Kazys Grinius. Skaitytojų labai atsiprašome.

Redakcija